

УДК 347.74

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.2.4>

ГЕНЕРАЛЬНА ДОВІРЕНІСТЬ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

Цюра Вадим Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснено дослідження та аналіз правових положень національного законодавства держав-членів Європейського Союзу щодо регулювання інституту генеральної довіреності. На основі цього з урахуванням особливостей вітчизняного правозастосування і юридичної техніки сформульовано пропозиції до вдосконалення інституту договірної представництва, відображеного в нормах сучасного українського цивільного законодавства, у світлі легального запровадження до числа останніх приписів, які би закріпили правову конструкцію генеральної (загальної) довіреності в Цивільному кодексі України. Вихідною тезою для виконання цього науково-практичного завдання слугує принцип правової визначеності та зумовлена практикою потреба в нормативному встановленні правової природи генеральної довіреності, що може призвести до вирішення численних труднощів з її нотаріальним посвідченням, визначенням кола (переліку, обсягу) повноважень представника, прийнятністю такої довіреності для органів державної влади.

Запропоновано доповнити Цивільний кодекс України новою ст. 2441, згідно з якою буде: закріплено розподіл довіреностей на загальні та спеціальні, окреслено ключові види загальної довіреності, встановлено презумпцію «оперативної» природи загальної довіреності, якщо в ній не міститься жодної конкретизації кола повноважень чи сфери їх здійснення представником, а також закріплено обов'язковість визначення в загальній довіреності факту передачі представникові довірительом прав на розпорядження об'єктами власності, належними останньому. Прогнозується, що у зв'язку із включенням запропонованих приписів до Цивільного кодексу України відбудеться не лише необхідне законодавче закріплення так званої «генеральної» довіреності як поширеного в практиці представницьких відносин правочину, але й вирішиться низка правозастосовних проблем, пов'язаних із тлумаченням обсягу повноважень, наданих представникові згідно з генеральною довіреністю.

Ключові слова: представництво, генеральна довіреність, повноваження представника, договір доручення, добровільне представництво, фідучіарні правочини.

Tsiura Vadym. General power of attorney under the law of European countries and Ukraine

The article is devoted to the research and analysis of legal provisions of the national legislation of the European Union member states regarding the regulation of the institute of general power of attorney. Based on this, and taking into account the peculiarities of domestic law enforcement and legal technic, the author formulates proposals for the improvement of the institution of contractual representation, reflected in the norms of modern Ukrainian civil legislation, in the light of the legal introduction to the latest the prescriptions, which would consolidate the legal structure of the general power of attorney in the Civil Code of Ukraine. The initial thesis for the implementation of this scientific and practical task is the principle of legal certainty and the need, determined by practice, for the normative establishment of the legal nature of the general power of attorney, which can lead to the solution of numerous difficulties with its notarization, determination of the scope (list) of the representative's powers, the acceptability of such a power of attorney for state authorities.

It is proposed to add a new article to the Civil Code of Ukraine, namely Art. 244-1, according to which the division of powers of attorney into general and special ones will be fixed, the key types of general power of attorney will be outlined, the presumption of the "operational" nature of the general power of attorney established, if it does not contain any specification of the range of powers or the scope of their exercise by the representative, as well as will be established the obligation of determination in the general power of attorney of the fact of transfer to the representative by the principal of the rights to dispose of property, belonging to the latter. It is predicted that in connection with the inclusion of the proposed prescriptions in the Civil Code of Ukraine, not only the necessary legislative consolidation of the so-called "general" power of attorney as a transaction widespread in the practice of representative relations will take place, but also a number of law enforcement problems related to the interpretation of the scope of powers granted to the representative, according to the general power of attorney, will be resolved.

Key words: representation, general power of attorney, powers of representative, power of attorney agreement, voluntary representation, fiduciary transactions.

Генеральна або загальна довіреність, попри значну практичну поширеність застосування конструкції цього правочину в різних її проявах (зазвичай залежно від формулювання обсягу повноважень представника), в тому числі й у нотаріальній практиці, досі залишається законодавчо неврегульованим інститутом цивільного права. Насамперед у нормах основного акта цивільного законодавства – Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [1] відсутня вказівка на можливість видачі генеральної довіреності, а також не закріплено легальну дефініцію останньої, що згідно з поширеним доктринальним підходом тлумачиться як довіреність стосовно вчинення представником широкого кола різноманітних правочинів протягом певного часу [2, с. 117]. Загальновизнано, що можливість видачі генеральної довіреності для представництва повіреним інтересів довірителя з наданням першому широкого (але, безперечно, не абсолютного) спектру повноважень узгоджується із загальним правовим принципом, згідно з яким дозолено все, що прямо не заборонено законом.

Разом із тим принцип правової визначеності та, власне, зумовлена практикою потреба в нормативному встановленні правової природи генеральної довіреності, що може призвести до вирішення численних труднощів із її нотаріальним посвідченням, визначенням кола (переліку, обсягу тощо) повноважень представника, прийнятністю такої довіреності для органів державної влади (що на прикладі надання подібних довіреностей для представництва в податкових органах ілю-

струє А.К. Сєрая [3, с. 98]), вимагають внесення відповідних змін і доповнень до положень ЦК України. Це констатує наявність актуальної науково-практичної проблеми, оптимальне вирішення якої, в тому числі, потребує звернення до зарубіжного досвіду законодавчого врегулювання правових конструкцій довіреностей, які визнаються або можуть визнаватися генеральними (загальними), тобто які фактично та юридично наділені відповідними ознаками.

Поруч із достатнім доктринальним розробленням проблематики договірного представництва в цивільному праві України питання загальної або генеральної довіреності як самостійного правочину в галузі представницьких правовідносин досі залишається маловивченим. Нечисленні праці в цьому напрямі та пов'язаному з ним дослідженні класифікації довіреностей здійснювалися такими українськими вченими, як І.О. Гелецька, І.Ю. Доманова, А.К. Сєрая, О.В. Харитонов, О.І. Харитонов, О. Чуєва, Л.І. Шаповал та ін.

У зв'язку з вищевикладеним метою статті є дослідження та аналіз відповідних правових положень законодавства держав-членів Європейського Союзу, формування на їх основі та з урахуванням особливостей вітчизняного правозастосування та юридичної техніки пропозицій до удосконалення інституту договірного представництва, відображеного в нормах сучасного українського цивільного законодавства, у світлі легального запровадження до числа останніх приписів, які би закріпили правову конструкцію генеральної (загальної) довіреності в ЦК України.

Звертаючись безпосередньо до норм зарубіжного цивільного законодавства, яке визначає правову природу та особливості видачі генеральної довіреності за наявності, проаналізуємо й відповідну судову практику їх застосування. Це дозволить зрозуміти не лише правові засади, на яких базується концепт генеральної довіреності в конкретних країнах, але й окремі правозастосовні виклики та шляхи їх вирішення. У свою чергу можливо буде висунути обґрунтовані припущення щодо перспектив упровадження положень щодо генеральної довіреності в українське законодавство.

Так, генеральна довіреність уже тривалий час відома іспанському законодавству. Згідно зі ст. 1712 Цивільного кодексу Іспанії довіреність (саме їй, за своєю суттю, відповідає використовуваний термін «*el mandato*», букв. мандат) може бути загальною або спеціальною, перша з яких включає всі справи довірителя [4]. На практиці вказана генеральна довіреність зазвичай реалізується через такі форми, як:

- 1) довіреність на представництво інтересів у суді (найбільш популярна в Іспанії);
- 2) довіреність на управління активами, яка стосується зазвичай грошей, спадщини та речей, якими володіє довіритель, але не надає повноваження укладати договори іпотеки, здійснювати продаж чи купівлю власності;
- 3) власне генеральна довіреність, яка встановлює ширші повноваження щодо управління справами та активами, включаючи продаж майна [5, с. 77–82].

При цьому важливі обмеження стосовно повноважень, які надаються за генеральною довіреністю, ЦК Іспанії все ж закріплює. Відповідно до ст. 1713 Кодексу «*мандат, виражений у загальних рисах*», включає лише повноваження на вчинення адміністративних (управлінських) дій. Для розпорядження, застави або вчинення будь-якої іншої дії, не віддільної від реалізації прав власності, необхідний «*прямо виражений мандат*». Подібне за змістом положення в цій ж статті цитованого акту стосується й довіреності на представництво в разі врегулювання спорів, яка, за загальним правилом (без прямої вказівки в ній на зворотне), не включає право пові-

реного передавати спори на вирішення в арбітраж або згідно з принципом дружнього посередництва (*amiable compositeur*).

Застосовуючи наведені положення на практиці, Верховний Суд Іспанії у справі STS 3123/2020 (рішення № 494/2020 від 28 вересня 2020 року) вказує на те, що в генеральній довіреності, в якій визначені засоби суворого контролю довірителя за діями повіреного, не потрібно визначати конкретні активи, розпорядження якими така довіреність стосується [6]. В іншому рішенні (№ 642/2019 від 27 листопада 2019 року у справі STS 3707/2019 [7]) Верховний Суд резюмував, що, оскільки іспанське законодавство не містить такої вимоги, достатнім для розпорядження активами (об'єктами права власності) за генеральною довіреністю є загальне посилення щодо цього права, а специфікація конкретних активів, щодо яких дозволено право відчуження, не є обов'язковою. Тобто приписи ст. 1713 ЦК Іспанії повинні тлумачитися таким чином, що генеральна довіреність повинна прямо вказувати лише на те, що повірений (агент) уповноважений здійснювати дії з розпорядження майном, але не повинна містити перелік конкретних активів, стосовно яких агент має це повноваження, інакше тоді втрачається різниця між генеральною та спеціальною довіреністю (мандатами).

Цікаво, що в цьому ж рішенні Верховний Суд Іспанії звернувся і до усталених у судовій практиці країни критеріїв, які дозволяють установити, чи мало місце перевищення повноважень повіреним під час здійснення представництва за генеральною довіреністю, підкресливши, що для того, щоб це визначити, суд повинен оцінити такі питання, як: 1) фактичні відносини між сторонами та їх історію; 2) наміри і волю довірителя, для того щоб визначити мету видачі довіреності; 3) супровідні обставини. Крім того, критерієм, який, на думку суду в цій справі, набуває особливої актуальності, є визначення того, чи принесла вчинена дія вигоду принципалу, чи ні.

Вважаємо, що такий підхід може бути застосованим і українськими судами після запровадження до цивільного законодавства конструкту генерального делікту, осо-

бливо враховуючи той факт, що в практиці Верховного Суду подібні вищевикладеним принципи вже давно використовуються. Так, вказівки на необхідність для визнання недійсним договору з тієї підстави, що його було укладено представником власника майна з перевищенням повноважень, установлення наявності обставин, які свідчать про те, що представник такої особи діяв недобросовісно або нерозумно, а також те, що дії сторін такого договору мають свідчити про відсутність реального наміру його укладення і виконання, зазначаються, наприклад, у постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 4 жовтня 2023 року у справі № 127/1786/20 [8], повторюючи правову позицію, викладену в постанові Великої Палати Верховного Суду від 27 червня 2018 року у справі № 668/13907/13-ц [9].

Подібні до іспанського підходу щодо закріплення правової природи генеральної довіреності та особливостей встановлення в ній обсягу повноважень представника містяться й у Цивільному кодексі Франції [10]. Відповідно до ст. 1987 ЦК Франції довіреність може бути спеціальною для вчинення дій в одній справі або лише в певних справах, або загальною і поширюватися на всі справи довірителя. Втім, згідно зі ст. 1988 Кодексу, довіреність (мандат, *le mandat*), викладена в загальних рисах, охоплює лише вчинення адміністративних (управлінських) дій. Якщо йдеться про відчуження, передачу в іпотеку чи будь-яку іншу дію, стосовно власності в довіреності має бути чітко вказано про надання на це відповідних повноважень повіреному.

Така схожість між іспанськими та французькими підходами дозволила дослідникам дійти висновку, що саме правові норми цих двох держав сформуливали загальне правило щодо генеральної довіреності, якому далі слідували більшість держав континентальної правової сім'ї, на відміну від менш поширеного німецького підходу, згідно з яким пряма законодавча вказівка на генеральну довіреність у нормах Німецького цивільного уложення відсутня [11, с. 245–246].

Хоча загальна довіреність є відносно малопоширеним правочином у польській

практиці, концепт такої довіреності прямо закріплюється в Цивільному кодексі Польщі [12]. Згідно зі ст. 98 останнього генеральна довіреність надає дозвіл на всі дії звичайного управління. При цьому дії, що виходять за межі звичайного управління, потребують довіреності із зазначенням їх виду, якщо закон не вимагає довіреності для певної дії. Єдиним іншим нормативним положенням, який прямо стосується генеральної довіреності в ЦК Польщі, є § 2 ст. 99, яка визначає, що вона повинна бути складена в письмовій формі, інакше буде визнана недійсною. Тобто польський законодавець також пов'язує концепт генеральної довіреності «за умовчужанням» із передачею повіреному виключно управлінських повноважень, до яких, як можна висувати, не належать, зокрема, дії з розпорядження власністю довірителя. Цікаво, що саме стосовно такої генеральної довіреності встановлюється вимога щодо письмової форми, що вказує, тим не менш, на значимість цього правочину навіть у світлі передачі звичайних управлінських повноважень.

При цьому варто відзначити, що загальна довіреність на представництво інтересів у суді, яка носить назву процесуальної довіреності – *pełnomocnictwo procesowe*, регулюється Цивільним процесуальним кодексом Польщі [13]. Відповідно до ст. 91 Кодексу процесуальна довіреність у силу закону надає повноваження на: 1) усі процесуальні дії, пов'язані зі справою, включаючи подання зустрічних позовів, касаційних скарг, скарг про відновлення провадження та скарг про провадження, ініційованих за їх поданням, а також тих, де має місце судове втручання щодо інтересів довірителя; 2) усі види діяльності, пов'язані з безпекою та правозастосуванням; 3) надання подальшої процесуальної довіреності адвокату або юрисконсульту; 4) укладення мирової угоди, відмови від позову або визнання позову, якщо ці дії не були виключені в довіреності; 5) стягнення з протилежної сторони судових витрат.

Отже, підсумовуючи вищевикладені проміжні висновки, на основі проведеного аналізу зарубіжного досвіду нормативного регулювання інституту генеральної довіреності та окремих особливостей право-

застосування в цьому світлі, з урахуванням логіки та термінології, сприйнятої в ЦК України, пропонуємо доповнити положення останнього ст. 244¹ такого змісту:

«Стаття 244¹. Загальна та спеціальна довіреність

1. Представництво за довіреністю може ґрунтуватися на загальній або спеціальній довіреності.

2. Загальна довіреність може бути видана на ведення справи в суді, на управління активами довірителя або на здійснення представництва інтересів довірителя в інших сферах, крім випадків, передбачених законом.

3. За відсутності вказівки на сферу та/або вид загальної довіреності така довіреність надає представникові лише повноваження щодо поточного управління справами довірителя.

4. Здійснення представником дій, пов'язаних із реалізацією права власності на будь-які об'єкти, що належать довірителю, можливе лише за обов'язкової вказівки на надання представникові відповід-

них повноважень у загальній довіреності. Перелічення в такій загальній довіреності всіх об'єктів або активів, належних довірителю на основі права власності, не вимагається».

Вважаємо, що у зв'язку із включенням запропонованих приписів до ЦК України відбудеться не лише необхідне законодавче закріплення так званої «генеральної» довіреності як поширеного в практиці представницьких відносин правочину, але й вирішиться низка правозастосовних проблем, пов'язаних із тлумаченням обсягу повноважень, наданих представникові згідно з генеральною довіреністю. Цьому сприятимуть установлювана презумпція «оперативної» природи загальної довіреності, якщо в ній не міститься жодної конкретизації кола повноважень чи сфери їх здійснення представником, а також закріплення обов'язковості визначення в загальній довіреності факту передачі представникові довірителем прав на розпорядження об'єктами власності, належними останньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чуєва О. Представництво в нотаріальній практиці. Актуальні питання посвідчення довіреності. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 4 (94). С. 111–119.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Серая А.К. Теоретичні та практичні питання класифікації довіреностей. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 95–101.
4. Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil. *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado*. URL: [https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/rd/1889/07/24/(1)/con)
5. Costea J.L.N. Representación, Mandato y Poder. Madrid, mayo de 2010. 143 p. URL: https://publicaciones.defensa.gob.es/media/downloadable/files/links/r/e/representacion_mandato_poder.pdf
6. STS 3123/2020 – ECLI:ES:TS:2020:3123. Tribunal Supremo. Sala de lo Civil. Sentencia núm. 494/2020, 28.09.2020. *CENDOJ*. URL: <https://www.poderjudicial.es/search/openDocument/8ba5e88ec9a0a05b>
7. STS 3707/2019 – ECLI:ES:TS:2019:3707. Tribunal Supremo. Sala de lo Civil. Sentencia núm. 642/2019, 27.11.2019. *CENDOJ*. URL: <https://www.poderjudicial.es/search/AN/openDocument/f226db15f52f3ba5/20191202>
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 04.10.2023 р. у справі № 127/1786/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967357>
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.06.2018 р. у справі № 668/13907/13-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977588>
10. Code civil. Version en vigueur au 15 avril 2024. *Légifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/
11. Goldblatt S.A. Powers of Attorney in Foreign Countries Powers of Attorney in Foreign Countries. *Washington University Law Review*. 1951. Volume 1951. Issue 2. P. 239–248. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/233175477.pdf>

12. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640160093>
13. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296>